

A Nap- és a Hold-kultusz ábrázolása Bernabé Cobo: *Historia del Nuevo Mundo* című művében (1653)

PETŐ LÁSZLÓ¹

Az inka korszak andoki őslakói számos istenséget és szellemet tisztelettel, melyek mindegyike fontos szerepet töltött be az egyén és a közösség életében egyaránt. Az őslakók számos módon nyilvánították ki hódolatukat irányukba, például fohászokat és himnuszokat mondtak tiszteletükre, áldozatokat mutattak be nekik, és megszentelt földeket és épületeket rendeltek hozzájuk. A legfontosabb prekolumbiánus istenségek az egykori Inka Birodalom területén a következők: *Viracocha* (a „Teremtő” Isten), *Inti* (a Nap), *Mama Quilla* (a Holdanya), *Illapa* (a Villámisten) és *Pachamama* (a Földanya). Az istenségek kultusza szempontjából az volt a döntő motívum, hogy kapcsolatban álltak-e azon természeti jelenségekkel, melyek fontosak a mezőgazdaság számára (eső, napsütés, termőföld), hozzájárultak-e az Inkák uralmának legitimációjához (az Inka a Napisten és a Holdistennő leszármazottja), illetve hogy közreműködtek-e a világ és az emberiség teremtésében (*Viracochát* tekintették az emberiség és a világ létrehozójának). Mindegyik istenséghez kapcsolódnak legendák és hiedelmek, de jelen írásomban csak a Napistennel és a Holdistennővel fogok foglalkozni, mivel ennek a két istennek az imádása általánosan elterjedt volt az Andokban, s mert az Inka Birodalomban is jelentős szerepet szántak nekik az állam vezetői.

Mielőtt rátérek *Inti* és *Mama Quilla* bemutatására, röviden ismertetem forrásom szerzője, Bernabé Cobo atya életét és munkásságát, aki számos hasznos és fontos leírást hagyott az utókorra az andoki prekolumbiánus vallásról és hiedelemvilágról.

Bernabé Cobót saját bevallása szerint több ok is motiválta, hogy megírja fő művét, az *Historia del Nuevo Mundót* (1653). Az egyik a Nyugati Indiákon (*Indias Occidentales*) íródott művekben megfogalmazott vélemények sokfélesége, a másik pedig saját vágya arra, hogy megbizonyosodjon a korabeli művek igazságtartalmáról. Az utóbbi azért különösen fontos, mert megfigyelte azt az irodalmi-tudományos jelenséget, hogy több korabeli spanyol forrás egyszerűen átvette a korábban leírtakat, bízva azok szerzőjének hitelében és szakmai tekintélyében, anélkül hogy megvizsgálták volna azokat. Bernabé Cobo személyes motiváltságát befolyásolta a reneszánsz-barokk világnézet, az ellenreformáció katolikus papságának képzettségi szintje, valamint a korszak tudományos színvonala, hiszen a reformáció hatására megjelent a forráskritika, amely legnagyobb mértékben épp a

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-2-1-KRE-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

jezsuitáknál figyelhető meg. A XVI. és a XVII. században a források kritikai vizsgálata és ezáltal a tudományos szemlélet fejlődése figyelhető meg, melyben élen járt a jezsuita rend, amelynek Cobo atya is tagja volt.

Bernabé Cobo 1582. novemberében született Loperában,² a Spanyol Királyságban Juan Cobo és Catalina de Peralta gyermekeként. Alapfokú tanulmányait is itt végezte.³ Életének egyik legfontosabb pillanata volt az 1596-os év, amikor elhagyta Európát, hogy az Új Világba hajózzon. Arra vonatkozóan, hogy miért hozta meg ilyen fiatalon ezt a sorsfordító döntést, nem találtam pontos indoklást. Azonban Enrique Torres Saldamando (*Los antiguos jesuitas del Peru: biografías y apuntes para su historia*) leírja, hogy a XVI. és a XVII. századi európai gondolkodásra és közvéleményre jellemző volt a határozott lelkesedés és kíváncsiság a Nyugaton felfedezett területek és népek iránt. Ezt a lelkesedést a földrajzi felfedezéseken túl a tengerészek által terjesztett legendák is növelték, melyek különös állatokról és növényekről, hihetetlen tengeri szörnyekről és mesébe illő gazdagságról számoltak be. Mindezek döntően hozzájárultak ahhoz, hogy az Óvilágból katonák, tengerészek, kalandorok és papok hajózzanak át az Új Világba, hogy a saját szemükkel is lássák azokat a csodálatos dolgokat, melyekről már annyit hallottak, s különösen hogy gazdag emberként térjenek vissza Európába. Bernabé Cobo korának gyermekeként nem tudta kivonni magát a korszak eseményei és kultúrája alól, így valójában nem rendhagyó, hogy egy spanyol fiatalember maga mögött hagyja a szülőföldjét.⁴

Útja során érintette az Antillákat, Guatemalát, Új-Granadát és Venezuelát, míg végül az 1599-es év elején partra szállt Limában. Még ebben az évben anyagi támogatást kapott ahhoz, hogy a limai Szent Márton egyetemen (*Colegio de San Martín*) folytasson tanulmányokat.⁵ Fontos tudnunk, hogy a korabeli Lima (eredeti spanyol nevén *La ciudad de Los Reyes*) egyszerre volt a Perui Alkirályság fővárosa, kulturális központja, és rendelkezett a legjobb iskolákkal a térségben.⁶ Egy ilyen támogatás nem adatott meg mindenkinek, de Cobo megkapta. Ez annak volt köszönhető, hogy még Limába érkezése előtt keresztülutazott Panamán, s ebben a városban találkozott P. Esteban Paezzel, aki segített neki a támogatás elnyerésében. Esteban Paezt ebben az időben nevezték ki perui *visitadornak* (*Visitador del Perú*), s meglátta a fiatalemberben a lehetőséget, hogy a jezsuita rend tagjaként hatékonyan támogassa az Új Világ népeinek áttérítését a keresztény hitre.⁷

Cobo tehát 1599-ben kezdte tanulmányait a San Martinban, ahol nagy hajlandóságot mutatott a tanulásra. Ezzel kivívta a jezsuita rend több tagjának az elismerését, köztük Rodrigo de Cabredo tartományfőnökét (*Provincial*) is. 1601 október 14-én avatták novíciussá.⁸

² Lopera település a Spanyol Királyság déli részén található, Jaén tartományban, Andalúzia északi részén.

³ Cobo: *Inca Religion and Customs*, 11.

⁴ Torres Saldamando: *Los antiguos jesuitas del Perú*, 98.

⁵ *Colegio Real de San Martín*: 1582-ben alapították a jezsuiták, nevét arról az alkirályról (Martín Enríquez de Almansárról) kapta, aki támogatta az intézmény alapítását.

⁶ Cobo: *Inca religion and customs*, 11.

⁷ Torres Saldamando: *Los antiguos jesuitas del Perú*, 99.

⁸ Uo.

1603. október 18-án Cobo letette a jezsuiták első fogadalmát, majd 1612-ben befejezte teológiai tanulmányait. A teológiai képzés során tanultak nélkülözhetetlenek voltak mind a perui krisztianizáció, mind a rendben való munkája szempontjából. 1609-ben Limából Cuzcoba utazott, majd a következő években bejárta Peru középső és déli részét.⁹ 1610-ben és 1615-ben ellátogatott a Titicaca-tóhoz, ahol misszionáriusként dolgozott, így megismerhette az itt élő embereket és nyelvüket, a kecsuát és az aymarát egyaránt. Életének ezen szakaszában látogatta meg a copacabanai és tiahuanacói romokat.¹⁰ 1615-ben elküldték Juliba,¹¹ utána pedig 1618-ig Potosiban, Cochabambában, Oruróban és La Pazban¹² volt misszionárius.

1618-tól 1621-ig az arequipai jezsuita kollégium rektorátusán (*Rectorado del colegio de Arequipa*) kapott latintanári feladatot,¹³ majd 1627 végétől 1630-ig a callaói rektorátusi kollégiumban (*Colegio del Callao de Rector*) maradt.¹⁴

A perui jezsuita vezetők 1631-ben Mexikóba¹⁵ küldték Cobo atyát. A leírásokban nem található pontos indoklás ennek okáról, de meglátásom szerint a térséget sújtó paphiány miatt dönthettek így. Onnan csak 1650-ben tért vissza Peruba, és valamivel később, 1653-ban fejezte be főművét, az *Historia del Nuevo Mundót*. Bernabé Cobo jezsuita misszionárius 75 éves korában halt meg Limában, 1657. október 9-én.¹⁶

Munkássága szempontjából kiemelten fontos, hogy hosszú ideig (hatvanegy évig) tartózkodott az Új Világban mint pap és misszionárius, így állandó kapcsolatban állt az amerikai őslakosokkal és a kreolokkal. Ennek a kapcsolatnak köszönhetően a jezsuita atya képes volt hozzájutni megbízható információkhoz, melyek műve megírásához alapvető fontosságúak voltak.¹⁷

Tanulmányom megírásához elsősorban Bernabé Cobo fő művére, az *Historia del Nuevo Mundóra* támaszkodtam. A mű legfontosabb, spanyol nyelvű szövegeinek magyar fordításai a lábjegyzetben találhatóak meg. – A jezsuita szerző bemutatása után rátérek tanulmányom központi részére, az andoki Nap- és Holdkultuszra.

⁹ Cobo: Inca Religion and Customs, 11.

¹⁰ Uo, 15.

¹¹ Juli egyike a *Chucuito* provinciai hét kerületnek, amely a Puno régió része. A Titicaca-tó déli partján terül el.

¹² Potosí, Cochabamba, Oruro és La Paz délkeletre találhatóak a Titicaca-tótól. Mind a négy város fontos szerepet töltött be a Perui Alkirályságban a spanyol gyarmati időkben, mivel ők irányították a térség ezüstbányászatát és az aymara őslakosság keresztény hitre való térítését. Ma mind a négy város Bolíviában található, La Paz pedig az ország fővárosa.

¹³ Cobo: Inca Religion and Customs, 15.

¹⁴ Torres Saldamando: Los antiguos jesuitas del Perú, 99.

¹⁵ Mexikó a korszakban az Új-Spanyolország (sp. *Nueva España* vagy *Virreinato de Nueva España*) Alkirályság része volt, a mai Belize, Guatemala, Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa Rica, Venezuela, számos karibi sziget, a Fülöp-szigetek, a Mariana-szigetek, Guam, a Karolina-szigetek és Észak-Borneó területével együtt.

¹⁶ Cobo: Inca Religion and Customs, 15.

¹⁷ Torres Saldamando: Los antiguos jesuitas del Perú, 100.

A Nap-kultusz

A Napisten, *Inti* a mítosz szerint meghatározó szerepet játszott az Inka Birodalom létrejöttében és az Inkák származásában egyaránt. Bernabé Cobo művében több meghatározó prekolumbián istenségről beszámol, így természetesen, hogy *Inti*ről, az Inkák napistenéről is készített feljegyzéseket. Művében egy teljes fejezetet (V. Fejezet: A Nap iránti imádatról)¹⁸ szentelt ennek az istenségnek, melynek a jelentőségét és fontosabb tulajdonságait egyaránt bemutatom.

Bernabé Cobo leírása alapján egyértelműsíthető, hogy az indiánok *Intit* tartották az egyik legfontosabb istenségnek az Andokban, mivel a Nap az égitestek és más természeti jelenségek közül messze kitűnik erejével, fontosságával és állandóságával. A prekolumbián államokban a mezőgazdaság alapvető fontosságú volt az egyén életében és a társadalom fennmaradásában egyaránt, emiatt azon istenségek részesültek különleges tiszteletben, amelyek ehhez a területhez köthetők. Ez alól az Inka Birodalom sem volt kivétel, ezért ebben az államban az indiánok tisztelték a Földanyát, a hegyeket (mivel belőlük erednek a források és a folyók) és a hegyi szellemeket (*los Apus*) és a Napot. Mivel a napsütés meghatározó volt a mezőgazdaság számára, így az őslakosok úgy hitték, hogy ez az istenség magától *Viracochától* (tehát a „Teremtő” istenségtől) kapta az erőt, amellyel lehetővé tette a növénytermesztést és így a táplálék létrehozását. Az Inkák hódításuk és birodalomépítésük során felhasználták *Inti* imádatát, amikor kijelentették, hogy az uralkodó az ő leszármazottja; vagy amikor növelték a napkultusz papjainak számát.¹⁹

Az Inkák hatalmának megerősítéséhez szükségük volt legitimációra, s ezt dinasztiájuk *Inti*től való eredeztetésével érték el. Az a tétel, mely szerint az Inka a Napisten leszármazottja, alapozta meg az uralkodó szakrális tekintélyét, melyet tovább növelt, hogy más fontos lokális istenségeket is támogatott (vagy megtűrt) a birodalomban. Ezek egyértelműen elősegítették az inka uralom elfogadását a meghódított népek körében. – De pontosan hogyan is nézett ki *Inti* imádata az inka államvallás keretei között?

Az *Historia del Nuevo Mundo*ban leírtak alapján képet kapunk arról, hogy milyen szintű volt a napkultusz templomainak kiépítettsége *Tahuantinsuyuban* (az Inka Birodalomban), de amiről a legárnyaltabb jelentést kapjuk, az a *Coricanchában*, az Inka cuzcói főtemplomában elhelyezett és imádott *Inti*-kép volt. Ezt a képet szobornak vagy tükörnek is tekinthetjük, mivel a kialakítása lehetővé tette a napsugarak összegyűjtését s visszatükrözését. A szobor keleti tájolású volt, ami egyértelműen annak a jele, hogy a

¹⁸ Cobo: *Historia del Nuevo Mundo*, tomo I, 323- 327: „Capítulo V: De la adoración que hacían al Sol.”

¹⁹ „*Viracocha* után a legtekintélyesebb istenük volt a Nap, aki a leginkább kitűnik és kiemelkedik minden testi lény közül; akinek tisztelete sokat nőtt az Inkák szorgalmának köszönhetően, akik gyermekeiként dicsekedtek és felhasználták minden erőfeszítésüket a tudatosabb istentiszteletre, növelték a papok számát, valamint az áldozatok és felajánlások gyakoriságát. ...Az Inkák tekintélye és példája csak arra szolgált, hogy a külső tiszteletadások drágábbak és nagyobb apparátusúak legyenek. Úgy gondolták, hogy *Pachayacháchic* megadta a Napnak azt az erényt, hogy a Földdel együtt minden táplálékot létrehozson, amiből következett, hogy *Viracocha* után a legnagyobb *Guacának* tekintették; és így hívták *Apu-Inti*-nek, ami azt jelenti: Nap Úr, képzeletükben pedig úgy festették le, mintha férfi lenne, és ebből következően azt mondták, hogy a Hold a felesége, a csillagok pedig kettejük lányai.” Uo., 324.

templomot és a benne elhelyezett istenséget összekapcsolták a felkelő Nappal, ezzel is kihangsúlyozva az égitest és *Inti* közötti természetfeletti kapcsolatot.²⁰

A szöveg másik érdekessége, hogy egy kecsua terminust, a *mamaconát* is megnevezi, mint olyan személyeket, akik a papokkal együtt a templomokban szolgáltak.²¹ A *mamacona* fontos kecsua terminus, magyarul „anyák” (spany. *madres*) jelentéssel bír: ők voltak az idősebb felügyelők a Naptemplom kolostoraiban. Egy másik, ehhez kapcsolódó terminus az *aclla*, melyet magyarrá „kiválasztott nő”-nek fordíthatunk (sp. *escogida*), ők voltak a Napistennek szentelt apácák.²²

Bernabé Cobo atya mellett egy másik jelentős XVII. századi spanyol forrás, Garcilaso de la Vega írásai is megerősítik a fentebb leírtakat, miszerint az Inka Birodalomban külön kolostorokat építettek a Nap papnőinek, melyekben apácák éltek, tanultak és dolgoztak. A kolostoroknak saját vezetőjük volt, és rendelkeztek földbirtokkal is, amelyből fenntartották magukat. A lányokat nyolcéves korukban küldték be ide, s hat éven keresztül maradtak ezekben az épületekben a *mamacona* felügyelete alatt. A *mamacona* tanították az *acllákat* az élet különféle hasznos dolgaira (például fonás, szövés) és az istentisztelet szertartásaira. Amikor az apácák betöltötték a tizennegyedik életévüket, az Inka udvarába vitték és felosztották őket három csoportra. Az egyik csoport a templomokban teljesített további szolgálatot, a másodikat feláldozták, és a harmadikból lettek az Inka és rokonainak feleségei. Fontos megjegyeznünk, hogy apácának lenni az Inka Birodalomban egyáltalán nem volt hátrányos dolog, mivel az őslakók több esetben önként ajánlották fel lányaikat a kolostor vezetőjének, mivel az uralkodónak szentelt életet tiszteletreméltónak tartották. Az andoki Napistennek szentelt életnek azonban voltak árnyoldalai is. A *mamacona* és az *acllákat* kötelesek voltak tisztességes életet élni (férfi nem érinthette őket), ha pedig ezt megszegették, az azt jelentette, hogy méltatlannak bizonyultak az apácai tisztségre, büntetésük a halál volt.²³

Az *Historia del Nuevo Mundo* szerint a már említett *Inti*-képen kívül más szobor is állt a Coricancha-templomban, melyet hasonló tisztelet övezett. Cobo leírása szerint a coricanchai templomban még egy aranszobrot helyeztek el, mely emberi alakot ábrázolt, melynek egy része egyértelműen az Inkák elhamvasztott szívéből lett kialakítva (*excepto el vientre, que estaba lleno de una pasta de oro molido y amasado con las cenizas ó polvos de los corazones*

²⁰ Garcilaso de La Vega: Az Inka Birodalom, 35.

²¹ „Annyira tisztelték az Inkák ezen birodalmában, hogy kétlem, hogy jártam volna bárhol, ahol a bálványimádás ennyire tisztelt és szolgált lett volna. Ez jól látható abból, hogy ennyi és ilyen csodálatos templomot egyetlen más istennek sem szenteltek fel; mert nem volt olyan város, ahol ne lett volna saját temploma sok papi és *mamaconai* szolgálattal és nagy bevétellel a megélhetéséért. És mindenekelőtt az Inkák építettek neki egy templomot az udvarban, *Coricancha* néven, ez volt a legnagyobb pompájú és gazdagságú, ahol volt a fő képmása és a legnagyobb odaadás iránta. Terjedelmes kép volt [...] az egész finom aranyból készült, drágakövek csodálatos gazdagságával, alakja emberi arc, sugaraktól körülveve, ahogy szoktuk festeni; úgy helyezték el, hogy kelet felé nézzen, és amikor a Nap felkelt, rásütött; és mivel ez egy nagyon finom fémlemez volt, a sugarak olyan tisztasággal verődtek és tértek vissza, hogy a kép Napnak tűnt. Az őslakosok azt mondták, hogy a Nap a fényével együtt közvetíti az erényét.” Cobo: *Historia del Nuevo Mundo*, 324–325.

²² Vassányi: Szellemlhívók és áldozárok, 244.

²³ Garcilaso de La Vega: Az Inka Birodalom, 130–131.

de los Reyes Incas). Az Inkák hittek benne, hogy haláluk után egyesülnek a Napistennel, azzal pedig, hogy a testük legfontosabb részét (a szívüket) beépítették az istenséget ábrázoló szoborba, ezt a vallási hiedelmet tették kézzelfoghatóvá. A szobor jelentőségét az is mutatja, hogy Manco Inka a sikertelen spanyol-ellenes felkelést követően magával vitte a szobrot Bilcabambába (más forrásokban Vilcabamba), amely település az inka ellenállás utolsó bázisaként híresült el, amelyet 1572. június 24-ig sikerült megtartani a konkisztádorokkal szemben.²⁴

Cobo atya a korábban felsorolt és bemutatott *Inti*-szobrokon kívül egy harmadikat is megnevez, amely az előző szobrokhoz hasonló szakrális tiszteletben részesült. A leírás alapján ez valójában szoborcsoport volt, amelyet textilszobrok alkottak. A Napisten szoborcsoportját három szobor alkotta, amelyek együtt, egy csoportban voltak elhelyezve a coricanchai Naptemplomban. Ennek a három szobornak különböző neveket (*Apu-Inti*, *Churi-Inti* és *Inti-Gauqui*) adtak, melyek a Napisten három különböző aspektusát jelképezték, ezzel is bizonyítva alakjának összetettségét. A szövegben leírtak szerint ezen szobroknak sajátos öltözkük volt, amely hasonlóságot mutatott az Inkák ékszereivel és ruházatával.²⁵

Az a tény, hogy a textilszobrok ruházata hasonlóságot mutatott az uralkodó dinasztia öltözkéivel, bizonyította magas presztízstüket, de ami talán a legfontosabb, az a hozzájuk kötődő áldozatbemutató volt. A szöveg beszámol róla, hogy az őslakók rendszeresen mutattak be áldozatot a szoborcsoport tagjainak, s hogy a prekolumbián papok előhozták őket a szakrális ünnepek alkalmával.²⁶ Ezen felül mindig *Viracocha* szobra mellé helyezték őket, ezzel is bizonyítva kiemelt szerepüket.

Az őslakók rendszeresen mutattak be áldozatot az állami ünnepeken, azonban emellett előfordultak olyan rendkívüli természeti jelenségek is, melyek hatására a Napistenhez fordultak segítségért és támogatásért. Az egyik ilyen természeti jelenség a napfogyatkozás volt, amely (még napjainkban is) igen látványos, a koraújkorban pedig félelemmel vegyes

²⁴ „Ugyanabban a *coricanchai* templomban egy másik aranyból készült Nap-szobrot helyeztek el, emberi alakot ábrázolva; kivéve a hasat, amelyet örölt aranypasztával töltöttek meg, és amelyet az Inkák szívének hamujával vagy porával gyúrtak össze. Ennek a bálványnak is volt egy aranyból készült széke, amely többet nyomott, mint ő: ezt a szobrot Manco Inca magával vitte, amikor visszavonult Bilcabambába, és a spanyolok találták meg, amikor meghódították azt a tartományt és elfogták Túpac-Amaro-Inkát.” Bernabé Cobo: *Historia del Nuevo Mundo*, 325.

²⁵ „...ugyanabban a templomban volt három másik Nap-szobor is, amelyeket nagyon vastag és sűrű takarókból készítettek... Mindegyik fején egy *llauto* volt, amely vastag és szorosan szőtt gyapjúfonatokból készült, püspöksüveg formában, kivéve, hogy mindegyik zárva volt, és nagyon nagy fülvédőt viseltek, mint az Inkák. Egyesek szerint ez a három figura azért készült, mert [az őslakók] egyszer három Napot láttak az égen, mások szerint az egyik magát a Napot (égitest), a másik a napot (időmérték), a harmadik pedig a létrehozó képességet (napfény) szimbolizálta. Volt köztük olyan vélemény is, hogy a főszobor ábrázolta a Napot, a másik kettő pedig az ő őrzője volt. Mindegyiknek más a neve: az első *Apu-Inti*-nek, a másodikat *Churi-Inti*-nek, a harmadikat *Inti-Gauqui*-nak hívták, és mindegyiknek külön szolgálata volt, melyben különleges áldozatokat mutattak be, s melyek sok embert foglaltak le. Az ünnepeken és az általános áldozásokon a papjaik elővették mindhármukat, és a főtérre helyezték *Viracocha* képe mellé.” Uo., 325-326.

²⁶ A *capac hocha* (*afrenta del Inca*) jelentése: „az úr [=az Inka] bűne vagy ügye,” a Napnak szentelt ünnep, amely gyermekáldozatot is tartalmazott, az *Inti raymi* (*grande fiesta del Sol*) pedig a Nagy Napünnep a júniusi (egyes források szerint decemberi) napforduló idején. Számos inka ünnepeket tartottak számon a XVI. és XVII. századi spanyol források, de közülük a *capac hocha* és az *Inti raymi* voltak a legfontosabbak. Vassányi: Szellemhívók és áldozárok, 244.

tiszteletet váltott ki az őslakókból, akik megpróbálták értelmezni. A napfogyatkozással kapcsolatos hiedelmek leírása során Bernabé Cobo megállapítja, hogy az őslakók a jövendőmondóktól (*agoreros*) és varázslóktól (*hechiceros*) vártak magyarázatot a történetekre. A napfogyatkozás során az égitest látszólag eltűnik, tehát „meghal,” amit az andoki őslakók ezt mindenképpen rossz előjelnek vélték (hasonlóan a majákhoz és az aztékokhoz). Ezt a vélekedést megerősítette az a tétel is, mely szerint az Inka-klán tagjai közvetlen kapcsolatban álltak az égitesttel, következésképp ez a jelenség rájuk is negatívan hat. A szöveg érdekessége, hogy nem kapunk pontos magyarázatot arra, miért épp az egyik inka hercegre gyakorol negatív hatást a napfogyatkozás, az azonban világos, hogy az őslakók igyekeztek semlegesíteni ezt úgy, hogy különleges áldozatokat mutattak be, nemesfémfigurákat ajánlottak fel, és böjtöltek.

A szöveg egyik érdekes részében az andoki emberáldozat létezéséről olvashatunk.²⁷ A történettudományban sokáig folyt arról vita, hogy volt-e emberáldozat az Inka Birodalomban, s ha igen, akkor az milyen mértékű volt. Napjainkban az a régészeti leletek által teljes mértékben alátámasztott és elfogadott nézet, hogy bár ismerték az emberáldozatot az Andokban, de csak rendkívüli esetekben és az Inka parancsára lehetett végrehajtani. Ezt az állítást támasztja alá Garcilaso de la Vega leírása is, aki szerint az őslakók bár ismerték az emberáldozatot, csakis rendkívüli események alkalmával folyamodtak hozzá, például amikor az Inka megbetegedett, hadba vonult, vagy beiktatták.²⁸

Láthatjuk tehát, hogy *Inti* igen jelentős andoki istenség volt, akinek szakrális alakja, a mezőgazdaságra gyakorolt jótékony hatása és a hozzá kapcsolódó áldozati szertartások képezték az Inka-klán presztízsének alapját. Mivel úgy tartották, hogy az Inka magának a Napistennek a leszármazottja, az uralkodó egyszerre volt tekintélyes politikai-katonai vezető és szakrális személy. Az Inka származása garantálta, hogy az uralkodónak egy istenségtől kapott joga volt az uralkodásra. Európában ehhez hasonló felfogás volt a *Dei gratia*-elv, az „Isten kegyelméből” való uralkodás, amelynek értelmében a királyok és a császárok Isten akaratából gyakorolhatták a hatalmat alattvalóik felett. Az isteni megerősítés általában akkor vált nagyon fontossá, amikor rendkívüli természeti jelenségek megkövetelték az áldozatbemutatást a Napnak, melyből az Inka is tevékenyen kivette a részét. Bernabé Cobo írásából kitűnik, hogy a Napisten kultuszát az inka államban az uralkodó támogatta és elrendelte, amit bizonyítanak az Inti tiszteletére emelt templomok és más szakrális épületek, valamint a különböző neki szánt áldozati felajánlások is.

Tahuantinsuyuban *Inti* meghatározó természetfeletti hatalmat képviselt, melyet az alapoz meg, hogy az Andok térségében (hasonlóan a világ más civilizációihoz) a Nap képezte a

²⁷ „Súlyos dolognak tartották a napfogyatkozást, és amikor ez megtörtént, konzultáltak a jövendőmondókkal annak jelentőségéről, és igazolták a hatásokat, amelyeket jelez, nagy és költséges áldozatokat mutattak be, különféle ezüst- és aranyfigurákat ajánlottak fel, és nagyszámú szarvasmarhát és fiúkat és lányokat ölték meg. A varázslók általában úgy tettek, mintha a napfogyatkozás valamelyik herceg halálát jövendölte volna meg, s hogy a Nap gyászolja a világban elkövetett hibáját, és amikor ez megtörtént, a Napnak szentelt összes nő nagy böjtöt tartott, a szomorúság ruhájába öltöztek, és gyakori áldozatokat mutattak be. Az Inka visszavonult egy titkos helyre, és ott, minden beszélgetéstől távol, sok napon át böjtölt, amely alatt az egész városban nem gyújtottak tüzet.” Cobo: *Historia del Nuevo Mundo*, 326-327.

²⁸ Garcilaso de La Vega: *Az Inka Birodalom*, 133.

termékenység egyik fő alapját. Nem egyedi vallástörténeti jelenség, hogy a Napisten alakja összekapcsolódik az uralkodó dinasztiával, mivel az istenség tekintélye megfelelő legitimációs alapot biztosít számukra. A történelemben erre jó példa az ókori Egyiptom is, ahol a fáraót a Napisten (*Hórusz*) földi megtestesítőjének tartották, vagy Japán, ahol a császárt a Napistennő (*Amaterasu Ómikami*) leszármazottjának tekintették, vagy az Óperzsa Birodalom, melynek Nagykirályai *Ahura Mazda* akaratából lettek uralkodók.

A Hold-kultusz

A Holdistennő szintén jelentős befolyást gyakorolt az andoki prekolumbián kultuszokra, alakja beépült az inka pantheonba mint a Napisten lánytestvére és felesége. Bernabé Cobo atya egy külön fejezetben (VI. Fejezet: Hogyan imádták a Holdat és a csillagokat, és az irántuk tanúsított tisztelet)²⁹ tárgyalja az istennő és a fontosabb csillagok alakját, valamint a hozzájuk kapcsolódó legendákat, hiedelmeket és szokásokat is.

A szerző *Mama Quillá*hoz kötődő feljegyzéseiben arról olvashatunk, hogy az őslakók a Hold istenét egy nő alakjában képelték el, s a Naphoz hasonló tulajdonságai miatt imádták. Ilyen tulajdonságok voltak a csodálatra méltó szépsége, az állandósága, valamint a világra gyakorolt hatása. Az őslakók egy szobrot állítottak az istennőnek a Nap Templomában, s úgy hitték, hogy leginkább a papnői védelme volt a feladata, valamint hozzátartozott a tiszteletéhez az is, hogy a fontosabb ünnepek alkalmával kivitték a szobrát a templomból, és a vállukon hordozták a körmenetben.

A Nap mellett a Hold is fontos égitest volt, így nem meglepő, hogy a napfogyatkozással együtt a holdfogyatkozás is felkeltette az őslakók figyelmét. Szerintük holdfogyatkozáskor oroslán vagy kígyó támadt az égitestre, azzal a szándékkal, hogy felfalja vagy darabokra tépje. Érdekes, hogy a Hold felfalásának motívuma más népek vallási hagyományaiban is megjelenik, párhuzamként utalhatunk az óészaki *Ragnarök* leírásában szereplő holdfaló farkasra, *Hatira*, aki a legendás szörnyeteg, *Fenrir* fia, *Fenrir* pedig *Lokinak*, az ármányok istenének a gyermeke.³⁰ A skandináv mítosz szerint amikor *Hati* és testvére, *Sköll* utoléri és felfalja a Holdat és a Napot, teljes sötétség borul a világra, amit természeti katasztrófák és az istenek végső, megsemmisítő harca követ.

Mama Quilla halálát megakadályozandó az őslakók ilyenkor igyekeztek elijeszteni az istennő ellenségeit, ezért a nők kiáltoztak, a férfiak pedig hangszereiken játszottak, és fegyvereikkel hadonásztak. Sőt a szövegben leírtak alapján az is szokásuk volt, hogy

²⁹ Cobo: Historia del Nuevo Mundo, 327-331: „Capítulo VI. Cómo atribúan divinidad á la Luna y estrellas, y la veneración que les hacían.”

³⁰ N. Balogh – Tandori: Edda – Óészaki mitológiai és hősi énekek, 306.

nyílvevesszőket lóttek az égitest felé, mivel azt hitték, hogy ezzel megsebesíthetik a két ellenséges állatot.³¹

Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy miért épp ezekkel az állatokkal képzelték el a Hold halálát? Az Andokban az óriáskígyók és a nagymacsák kultusza több évszázados múltra tekint vissza,³² mivel az őslakók számára félelmetes a külsejük és az erejük. A kígyó a perui Altiplanón ma is az alvilág chthonikus hatalmainak jelképe, a puma pedig a felvilág erőszimbóluma.

Cobo atya művében további feljegyzéseket olvashatunk az andoki holdfogyatkozásról. Leírja, hogy az említett szokások olyannyira belevésődtek az őslakók gondolkodásmódjába, hogy még akkor is gyakorolták azokat, amikor már keresztényekké lettek. Természetesen, a keresztény papok rendszeresen prédikáltak az ősi szokás ellen, ám ennek ellenére az őslakók még mindig gyakorolták azt a XVII. században. A szerző azt is leírja, hogy az őslakók ezt a szokást már valóban csak egyszerű hagyománynak tekintették, nem pedig a prekolumbiánus Hold-kultusz folytatásának. Azt is lejegyezte, hogy az őslakók minden esetleges elmaradottságuk ellenére szellemileg ugyanarra képesek, mint az európaiak, mivel egyes papjaik képesek kiszámítani és előre jelezni a holdfogyatkozás idejét, ezzel is megpróbálva eloszlatni a hozzá kapcsolódó babonás félelmet.³³

Az égitestek közül a Napnak és a Holdnak volt a legjobban kiépített hiedelemrendszere és legjelentősebb imádata, azonban ez nem jelenti azt, hogy más égitesteket ne tiszteltek volna az andoki őslakók. Az *Historia de Nuevo Mundó*ban leírtak alapján a csillagok és csillagképek is szakrális tiszteletben részesültek, mivel azok az őslakók hite szerint *Mama Quilla* gyermekei.

Különböző csillagképek iránti vallásos tisztelet

A csillagok imádata leginkább a láma- és alpaka-pásztorok között terjedt el. E pásztorok az egyik csillagképet *Uremchillay*nak nevezték el, melyet úgy képzeltek el, mint egy sokszínű

³¹ „...a Hold-istenségben, ugyanaz az ok, ami arra készítette őket, hogy tiszteljék a Napot, vagyis csodálatra méltó szépsége és a hatalmas előnyök miatt, melyeket a világban okozott. Nő alakjában képzelték el, és ilyen volt a szobruk róla a Nap Templomában: amely a papnői hivatal betöltő nőként volt felelős; és amikor kivették, a vállukon vitték magukkal. A holdfogyatkozásról annyi ostobaságuk volt, mint a Napról: azt mondták, amikor fogyatkozott, oroszlán vagy kígyó támadt rá, hogy darabokra tépje; és ezért, amikor fogyni kezdett, nagy hangokat és kiáltásokat hallattak, és úgy ostromozták a kutyákat, hogy azok üvöltöttek. A férfiak a háborúra készültek, kürtökkel dudáltak, doboltak és nagyokat kiáltottak, nyilakat és pálcákat lóttek a Holdra, és nagy mozdulatokat tettek lándzsáikkal, mintha az oroszlánt és a kígyót akarnák megsebesíteni; mert azt mondták, hogy így ámulatba ejtették és megijesztették őket, hogy ne tépjék darabokra a Holdat.” Cobo: *Historia del Nuevo Mundo*, 327-328.

³² Gyarmati – Lantos: És akkor megérkeztek az Inkák, 20.

³³ „...s ez a szokás annyira belevésődött a lelkükbe, hogy miután annyi éven át keresztények voltak és mindig ellene prédikáltak, még mindig nem hagyták el teljesen, de még mindig kiabálnak és kiabálnak, ha elfogy a Hold; bár ma ezt csak az oly régen kialakult szokásuk miatt teszik, és nem a rítus és a képzelet miatt, amelyen ez alapult. Egyes papjaik, hogy elválasszák őket esztelenségüktől, általában előre jelezték a holdfogyatkozást, figyelmeztetve őket, mielőtt azok megtörténnének, hogy végül meggyőzzék magukat arról, hogy ez a természet hatása, nem pedig titokzatos és természetfeletti, ahogyan azt hitték...” Cobo: *Historia del Nuevo Mundo*, 328.

lámát, aki hitük szerint védelmet biztosított az állatállománynak. Emellett volt két másik kisebb csillag is, amelyek az *Uremchillay* alatt helyezkedtek el, „T” alakzatban; és tiszteltek egy harmadikat is, amelyet *Catachillay*nak neveztek.³⁴ Cobo atya művének értékét nagyban növeli, hogy megőrizte e csillagok kecsua elnevezését.

A szöveget olvasva azt is megtudjuk, hogy bár az istenek tisztelete általánosnak tekinthető az Inka Birodalomban, mégis az állam egyes régiói között komoly eltérések voltak a csillagok imádatában. Erre jó példa, hogy a hegyvidéken, főleg a *Yuncas* szubtrópusi-hegyvidéki területeken nem a fenti csillagokat imádták, hanem a *Chuquichinchay* nevűt, amely szerintük tigris alakzatot vesz fel. A különleges vonása ezen csillag imádatának, hogy az őslakók azért áldoztak neki, mert úgy hitték, hogy ha egy tigrisnek áldoznak, akkor az meg fogja védeni őket a „tigrisek, oroszlánok és medvék” (!) támadásai ellen. Azokat is e csillag védelmébe ajánlották, akiknek nehéz terepen kellett átkelniük, vagy akik veszélyes területeken laktak, mert úgy gondolták, hogy ez az asztrális istenség őket is megvédi.³⁵

A szöveget olvasva szemet szúr, hogy Cobo atya olyan állatokat társít az őslakosság vallási hiedelmeihez, melyek nem őshonosak az Andokban. Ez azzal magyarázható, hogy a spanyolok rengeteg, számukra idegen állatfajjal találkoztak az Új Világban, melyeket azon állatok nevével neveztek meg, amelyeket már ismertek. Így történt, hogy az Inka Birodalomban őshonos nagymacskákat (a pumát és a jaguárt) az oroszlánok és tigrisek után nevezték el. A csillagképek elnevezései tehát az őslakók képzeletéből származnak ugyan, azonban a forrásokban már az európai lecsapódásuk figyelhető meg. Bernabé Cobo a fejezet zárásaként még egyszer leírja, hogy az andoki őslakók a csillagképeket az általuk ismert állatokról nevezték el, s ezeket a spanyolok igyekeztek átfordítani a saját maguk által ismert állatokra.

A további, tiszteletben részesített csillagok közül a szerző név szerint ötöt nevez meg, ezek: *Topatorca*, *Chacana*, *Mirco Mamana*, *Miquiquira* és *Quiantopa* csillagok. Mivel az Andok a déli féltekén helyezkednek el, így az éjszakai égbolt csillagképei nekünk egyáltalán nem ismerősek, azonban az őslakosok is ismerték (és imádták) az Esthajnalcsillagot, melyet ugyanolyan tiszteletben részesítettek, mint a többi bolygót vagy csillagképet. Összességében a csillagok általános csodálatot váltottak ki az indiánokból, mivel lenyűgözte őket az éjszakai égbolt szépsége, és a csillagképeikbe beleképzeltek a saját világuk meghatározó alakjait – írja Cobo. Mivel a csillagok állandóak voltak, mint a Nap és a Hold, így érthető, hogy vallási hiedelmeket kapcsoltak hozzájuk, valamint hogy hasonló áldozatokat mutattak be nekik.³⁶

³⁴ Uo., 329–330.

³⁵ Uo., 330.

³⁶ „Röviden, minden állatfajnak megfeleltettek egy csillagot az égen, melyek közül sokakat imádtak, neveket adtak és áldozatokat mutattak be nekik, ezek a *Topatorca*, *Chacana*, *Mirco Mamana*, *Miquiquira*, *Quiantopa* és mások, amelyek számában szerepelt minden kiváló méltóságú [csillag], amelyek közül egyiket sem mulasztottak el megnevezni, a Hajnalcsillag és az Esthajnalcsillag, valamint a legjelentősebb csillagképek és bolygók...” Uo., 330–331.

Konklúzió

A Nap, a Hold és a csillagok általános tiszteletnek örvendtek az Inka Birodalomban. *Mama Quillát* a Nap lánytestvérének és feleségének tekintették, vagyis az Inka anyjának, aminek hála a Holdistennő szobrát kiállították *Tahuantinsuyu* legfontosabb templomában, a *coricanchai* Naptemplomban. Az uralkodó parancsa értelmében ugyanolyan tiszteletben részesült, mint más, az állam által elfogadott istenség, ennek értelmében rendszeresen mutattak be neki áldozatokat, és a fontos állami ünnepek során az ő szobrát is kihozták a templomból, hogy részt vegyen a felvonulásokon. Az őslakók hite szerint a Holdistennő képes segíteni és támogatni az embereket, de leginkább az inka dinasztia nőtagjai és a papnők számíthattak a védelmére. A csillagokat és csillagképeket a Hold gyermekeinek tekintették, és az őshonos állatokról nevezték el őket. A csillagok elnevezésében általában azt a hagyományt követték, hogy arról az állatról nevezték el, amely ellen védelmet reméltek tőle, természetesen csak a megfelelő áldozatbemutatás után. A csillag-hit az Andok egész vidékén elterjedt, beleértve a tengerpartot és a hegyvidéket is.

A Nap- és a Holdkultusz általánosan elterjedését az Andok vidékén az is bizonyítja, hogy a létrejövő és terjeszkedő Inka Birodalom beépítette tiszteletüket az államvallásba. *Inti* és *Mama Quilla* voltak az Inkák az isteni ősei, akik származásuknál fogva szakrális legitimitációt kaptak, melyet más lokális istenségek kultuszának elfogadásával erősítettek meg. A két istenség közül elsősorban a Napistennek volt hatása a mezőgazdaságra, hiszen a napsütés nélkül nincs mezőgazdasági. Mivel az Inka Birodalom lényegileg agrárország volt, így a benne élő földműves közösségek értelemszerűen tisztelték *Intit*, amely tiszteletet az Inkák is felhasználtak uralmuk kiépítéséhez. A Holdistennő szintén fontos szerephez jutott, ő képviselte a női princípiumot, s emiatt úgy tekintettek rá, mint a Nap leánytestvérére és feleségére. A Naphoz hasonló tulajdonságai (állandóság, szépség) lenyűgözték az őslakókat, akik hozzá imádkoztak jó szerencséért és egészségért. *Mama Quilla*hoz nem rendeltek hozzá mezőgazdasági funkciót, viszont egyértelműen olyan istennőnek képelték el, aki képes gondoskodni az emberekről, segíti és védelmezi őket.

Bibliográfia

- Cobo, Bernabé: Historia del Nuevo Mundo, tomos I–IV. Publicada por primera vez con notas y otras ilustraciones de D. M. Jiménez de la Espada. Sevilla: E. Rasco, 1890–1893. (Sociedad de Bibliófilos Andaluces: Primera Série)
- Cobo, Bernabe: Inca Religion and Customs by Father Bernabe Cobo. Trans. Roland Hamilton, Austin: University of Texas Press, 1990.
- Garcilaso de La Vega: Az Inka Birodalom. Ford. Halász Gyula. Budapest: Franklin-Társulat, 1930.
- Gyarmati János – Lantos Adriána: És akkor megérkeztek az Inkák (Kincsek a spanyol hódítás előtti Peruból). Budapest: Szépművészeti Múzeum, 2017.
- N. Balogh Anikó – Tandori Dezső: Edda. Óészaki mitológiai és hősi énekek. Budapest: Európa, 1985.

Torres Saldamando, Enrique: Los antiguos jesuítas del Perú. Biografías y apuntes para su historia.

Lima: Imprenta Liberal, Calle de la Union, Num. 317, Junio, 1882.

Vassányi Miklós: Szellemhívók és áldozárok. Sámánság, istenképzetek, emberáldozat az inuit

(eszkimó), azték és inka vallások írásos forrásaiban. Budapest: KRE – L'Harmattan Kiadó, 2016.